

Αντώνης Μακρυδημήτρης

Το ζήτημα της ποιότητας στην Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία

I

“*Paradise Lost. Paradise Regained.*” Ίσως δεν ήταν λίγοι εκείνοι που θυμήθηκαν τους στίχους των ποιημάτων του John Milton εκείνες τις θερμές, από πολλές απόψεις, μέρες του Ιουλίου 1974. Γιατί οι φράσεις αυτές σκιαγραφούσαν κάπως την εικόνα της πώσης και της αναγέννησης της Δημοκρατίας στον τόπο μας κατά τη ζοφερή δεκαετία που είχε προηγηθεί (1965-75). Μια και η «απώλεια του παραδείσου» στην αρχή αυτής της περιόδου τελικά δεν ήταν τυχαία, έτσι με τη λήξη της και στη φάση της ταχείας μετάβασης από το αυταρχικό καθεστώς στη δημοκρατία υπήρξε ιδιαίτερη μέριμνα, ώστε η «ανάκτηση του παραδείσου» (της Δημοκρατίας) όχι μόνο να μην αποβεί τυχαία, αλλά να καταστεί σταθερή και αμετακίνητη πραγματικότητα, προσφέροντας μια διαρκή ποιότητα ζωής στο κοινωνικό σύνολο των πολιτών της χώρας.

Το ερώτημα είναι εάν τριάντα χρόνια αργότερα μπορούμε να είμαστε ικανοποιημένοι ή μήπως εξακολουθούμε να απορούμε και να προβληματιζόμαστε για τα επιτεύγματα και τις κατακτήσεις, για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας.

II

Επιχειρώντας μια συνοπτική ανασκόπηση από τη σκοπιά της θεσμικής και πολιτειακής τάξης, προκύπτει ότι η ταχεία μετάβαση από το αυταρχικό στο δημοκρατικό καθεστώς πριν από 30 ακριβώς χρόνια σημειώθηκε στο πλαίσιο μιας οξύτατης εθνικής κρίσης (και ήττας), λόγω της τουρκικής εισβολής και της διχοτόμησης της Κύπρου. Συνάμα πάνδημη ήταν και η γενική αποστροφή προς το τραγελαφικό καθεστώς

της δικτατορίας που κατέρρευσε, επισωρεύοντας δεινά και απογοητεύσεις, ενώ η πλατιά υποστήριξη προς τη δημοκρατία είχε χαρακτήρα ενθουσιώδη. Αυτή η διάθεση εκδηλώθηκε κυρίως μέσα από την αναδιοργάνωση και την ανάληψη πολιτικών πρωτοβουλιών από τα λίγο ή πολύ ανακαινισμένα πολιτικά κόμματα και τους σχηματισμούς, αλλά και τις πολιτικές προσωπικότητες και τα ηγετικά στελέχη που διαδραμάτισαν τότε πρωταγωνιστικό ρόλο. Είναι γεγονός ότι δεσπόζουσα θέση μεταξύ αυτών κατέχει η ιστορική φυσιογνωμία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, που υπήρξε ο πρώτος Πρωθυπουργός της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας (αλλά και ο μακροβιότερος σε διάρκεια θητείας από συστάσεως του νεοελληνικού κράτους) και δίκαια μπορεί να θεωρηθεί ως ο θεμελιωτής του εντελέστερου πολιτεύματος που γνώρισε ποτέ ο τόπος.

Τα χρόνια που ακολούθησαν σταθεροποιήθηκε και εδραιώθηκε το δημοκρατικό πολίτευμα στη χώρα, τα πολιτικά κόμματα ενηλλάγησαν με τρόπο γενικά ομαλό στην εξουσία, ενώ πραγματοποιήθηκε και η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Μια προοπτική που αναμενόταν ότι θα συνέβαλλε αποφασιστικά όχι μόνο στην οικονομική ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό, αλλά και στην πολιτική σταθερότητα και την κοινωνική ευημερία.

Κοντολογίς, εκείνο το *annus mirabilis* της νεώτερης ελληνικής ιστορίας οδήγησε σε μεταβολές την πολιτική ζωή και την κουλτούρα που κατέστησαν τη χώρα ένα «υπόδειγμα» στην ευρύτερη γεωγραφική ζώνη της ανατολικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής.

III

Από τη σκοπιά των πιο απαιτητικών εντούτοις ποιοτικών χαρακτηριστικών και κριτηρίων, ο «κύκλος της μεταπολίτευσης», που τώρα κλείνει, δεν απέφυγε μια σειρά από διλήμματα, αδιέξοδα και αντιφάσεις. Περιοριζόμενος στην πολιτική σφαίρα, αξίζει ίσως να σημειωθεί ότι ο πρωταγωνιστικός ρόλος που διαδραμάτισαν τα κόμματα και το ενταγμένο σε αυτά πολιτικό προσωπικό στην εδραίωση της δημοκρατίας, είχε ως (αναπόφευκτη;) συνέπεια την εξαιρετική διεύρυνση

της πολιτικής ισχύος και της επιρροής τους, την παρείσδυσή τους σε όλους σχεδόν τους τομείς της κοινωνικής ζωής και τη συγκέντρωση υπερβολικής εξουσίας σε αυτά, ιδίως μάλιστα στα ηγετικά τους κλιμάκια και τις βαθμίδες.

Το αποτέλεσμα ήταν η ατροφία και η έλλειψη αυτονομίας των «ενδιάμεσων» θεσμών της κοινωνίας των πολιτών, που όχι μόνο δεν κατέστησαν το αντίβαρο στο κράτος και την κομματικοκρατία, αλλά δεν απέφυγαν σε πολλές περιπτώσεις να αποτελέσουν απλά εξαρτήματα της πολιτικής και κομματικής εξουσίας.

Τα δε κόμματα - και μάλιστα τα κόμματα εξουσίας -, διευρύνοντας τη μαζική συμμετοχή και την ένταξη σε αυτά μέσω των πελατειακών δικτύων, διατήρησαν λίγο πολύ την παράδοση της καθετοποιημένης ένταξης των πολιτών. Η μαζικοποίηση των κομμάτων δεν συνοδεύτηκε στον αναγκαίο βαθμό από τον εκδημοκρατισμό της λειτουργίας τους, με συνέπεια η «κομματικοκρατία», που συνιστά βασικό γνώρισμα της πολιτικής ζωής στην Ελλάδα, να μην συνδέεται πάντοτε δημιουργικά ούτε με την πραγματική δημοκρατία ούτε με τη σύγχρονη και αποτελεσματική διακυβέρνηση και φυσικά τη λειτουργία της διοίκησης με επαγγελματικά και επιστημονικά κριτήρια και αρχές.

Οι συνταγματικές, εξάλλου, μεταβολές που σημειώθηκαν με πρωτοβουλία του τότε Πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου το 1986, ενώ φάνηκε να εξυπηρετούν από πρώτη άποψη την ενίσχυση της λαϊκής κυριαρχίας και της εθνικής αντιπροσωπείας με την κατάργηση των προνομίων και «υπερεξουσιών» του Προέδρου της Δημοκρατίας, στην πράξη, ωστόσο, οδήγησαν σε ακόμα μεγαλύτερη ενδυνάμωση του κρατικού συγκεντρωτισμού και της κομματικοκρατίας. Ιδίως η διαμόρφωση του «πρωθυπουργοκεντρικού» φαινομένου στην οργάνωση και κυρίως τη λειτουργία της εκτελεστικής εξουσίας, ενώ δεν απέφυγε ενίοτε και τις «σουλτανικού» τύπου συμπεριφορές και παρεμβάσεις των φορέων του πρωθυπουργικού αξιώματος, οδήγησε συχνά σε έναν αρχηγισμό αντί της δημοκρατίας και σε έναν κυβερνητισμό δίχως αποτελεσματική και υπεύθυνη διοίκηση και διακυβέρνηση. Ο

ριζοσπαστισμός παρέμεινε περισσότερο στα λόγια και στις διακηρύξεις και πολύ λιγότερο στα απτά αποτελέσματα και τα έργα.

Κοντολογίς, από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή στην αρχή του κύκλου της μεταπολίτευσης ως τον Κωνσταντίνο Σημίτη στο τέλος του, εκδηλώθηκε με ολοένα και πιο εντεινόμενους ρυθμούς μια διαδικασία «ρουτινοποίησης του χαρίσματος», όπως ίσως θα την χαρακτήριζε ο Max Weber.

Παρά τη διαμόρφωση του πρωθυπουργοκεντρισμού και της κομματικοκρατίας, η ποιότητα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας εξακολουθεί να είναι ελλειμματική. Οι περιφερειακοί και αποκεντρωμένοι θεσμοί του κράτους είναι ατροφικοί και υπολειπούνται, με συνέπεια να ερημώνεται η ύπαιθρος και να ακυρώνεται η ισόρροπη εθνική ανάπτυξη. Ενώ και η κοινωνία των πολιτών ως σφαίρα της αυτόνομης και ελεύθερης έκφρασης και δημιουργίας διέρχεται μια θολή και αόριστη άνοιξη.

Έτσι, ο «κυβερνητισμός» αποδείχτηκε ως η *Fata Morgana*, η απατηλή θεότητα, της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Όμως, η δημοκρατία δίχως αποτελεσματική και υπεύθυνη διακυβέρνηση χάνει πολύ από το νόημά της. Υπό την έννοια αυτή, ο «εκδημοκρατισμός» και η φιλελευθεροποίηση της ίδιας της δημοκρατίας αποτελεί τη βαθύτερη και πιο ουσιαστική πρόκληση που έχει να αντιμετωπίσει ο τόπος και η Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία τα χρόνια που έρχονται. Και αυτή η πρόκληση προϋποθέτει αντίστοιχες μεταβολές και μεταρρυθμίσεις σε όλα σχεδόν τα επίπεδα. Από την αποκατάσταση μεγαλύτερης και καλύτερης θεσμικής ισορροπίας μεταξύ των συντεταγμένων εξουσιών του κράτους, από την ουσιαστική αναδιοργάνωση και τον εκδημοκρατισμό των κομμάτων ως την «επανάδρυση» της δημόσιας διοίκησης πέρα από τον κομματισμό και τις πελατειακές σχέσεις, τον συγκεντρωτισμό και την εξάρτηση, ώστε να πάψει το υδροκέφαλο κράτος να δυναστεύει την οικονομική ανάπτυξη και την ελεύθερη δράση της κοινωνίας των πολιτών.